

A RENDSZERESÍTÉS RŐL.

Ezen cím alatt csupa új dolgokat elmondani nem lehet, mert hiszen negyedpetites szabálynak hódoló kisebb kizáró-anyagunk, illetőleg ciceróra kimenő nagyobb töltelékünk most is van. Igen ám, csak-hogy van aztán olyan kizáró-anyagunk is, mint pl. a garmond és a mittel, melynek negyedei, nyolczadai a negyedpetites alaprendszernek nem felelnek meg. Czelóm ennél fogva az, hogy a kizáró-anyagnak *következetes* rendszeresítéséről (systemirozásáról) szerény véleményemet elmondjam, bízván a többit a *betüöntökre*.

A nyomdásznak különben is a gyakorlatban tapasztalt visszás körülményekre a betüöntőt időnkint figyelmeztetni kellene, hogy ez utóbbi, igényeinkről kellőképen tájékozva legyen s így az összműködés jobban érvényesüljön.

Vannak ugyan egyes, házi betüöntődével bíró nyomdák, a hol tényleg úgy is áll a dolog, hogy a mit a nyomda czélszerűségi és időmegtakarítási szempontból jónak lát, azt a betüöntővel azonnal

közli és anyagát a változó viszonyok és tetszése szerint önteti. Ilyen helyeken aztán az alább elmondandó rendszeresítés részben talán keresztül is van vive; ez azonban az *átalánosságra* nézve nem állhat, mert nálunk nagyon kevés az olyan nyomdák száma, melyek egy házi öntőde előnyeinek örvehetnek s így kénytelenek azzal beérni, a mit a különféle betűöntődékből kapnak; ámbár tény, hogy a betűöntés technikája manapság már oly magaslatra emelkedett, hogy egy kis ügyesség és izlés mellett sokkal könnyebben és gyorsabban állíthatunk elő csinos, sőt díszesbnél díszesh nyomtatványokat, mint azelőtt a legnagyobb fáradsággal. Minden félreértés kikerülése végett sietek tehát kijelenteni, hogy én nem is ebből a szempontból teszem szerény kifogásoló megjegyzéseimet, lévén itt csupán a kizáróanyag *következetes méreteik szerinti öntéséről* és egy-néhány, idővel talán czélszerűnek bizonyuló egyéb systematikus öntésekről szó.

Számításaim alapjául a »pont«-ot veszem (tudvalevőleg a pontméret = $\frac{1}{8}$ -petittel; $\frac{1}{4}$ -petit tehát: két pont).

Az accidenz-szedés szempontjából észlelhető következetlenség már a *petitnél* is nyilvánul, bár ezúttal a hiányosságot csak az egyharmad-spatiumnál tapasztaljuk. Ez a spatium a compress-szedésnél megjárja ugyan, de mert nem systematikus, — a mennyiben nem megy ki egész pont-hányadra — accidenz-szedésnél czélszerűen föl nem használható.

Öntessük ezen spatiumot *három pontra*, azaz: $\frac{1}{4}$ -ciceróra, miáltal a compress-szedésnél csak úgy használhatjuk, mint eddig, accidenz-szedésben azonban mindenesetre nagyobb szerepet juttathatunk neki.

A *garmond-kizárásnál* az *egyöntetűség* kedvéért a következőket ajánlanám:

1. A *kétpontos* ($\frac{1}{4}$ -petites) spatium megmarad; a $\frac{1}{4}$ -garmondos spatiumot azonban már egészen mellőzendőnek tartom; ezt pótolná:

2. a *hárompontos* ($\frac{1}{4}$ -cicero) vastagságú spatium.

3. A mostani garmond harmad helyett a *négy-pontos* ($\frac{1}{2}$ -petit) vastagságú kizárást általában véve, mint olyant, mely accidenz-szedésben kitünően lenne alkalmazható, különösen czélszerűnek tartom.

Ilyen kizárással minden nehézség és tértzők alkalmazása nélkül — a mi tömeges szedésnél mindenestre veszélyes munka és a tördelésnél különösen sok kellemetlenséget okoz — dolgozhatnánk.

Ezen systemát a »*mittel*«-nél éppúgy kellene keresztülvinni, t. i. ugyanazon méretek szerint kellene a kizárást öntetni, a mint azt fentebb vázoltam.

Tertiánál, textnél, kétcicerónál és kétmittelnél lenne: 2-, 3-, 4- és 6-pontos spatiumunk.

Egyebekben pedig a négyzet, félnégyzet, valamint a hajszál-spatium is — a folyó-szedés kedvéért — mindenütt megmaradna.

A szám-szedés megkönnyítése czéljából kívánatos továbbá, hogy a pont (.) és a vessző (,) az egyes betűtestek méreteihez aránylag szintén systemára öntessenek.

*

Miután *következetesen systematikus kizárásunk* — legalább a papiroson — már megvolna, talán áttérhetünk a *számok rendszertelenségére* is.

Majdnem naponkint tapasztaljuk azon visszás állapotot, a mely egyes kövér betűk számjegyeinek aránytalan öntésében nyilvánul.

Accidenz- vagy táblázatos szedésnél ugyanis nagyon gyakran kell egyes számtételeket közönséges számok alá szedve kiemelnünk, de ehhez *rendszeresen öntött* kövér számjegyeink alig vannak.

Hogy pl. a Steinschrift — mint a leggyakrabban használt írás — számjegyei mindeddig miért nincsenek systemára (félnegyzetre) öntve, annak csak a betűöntők a megmondhatói. A szabálytalan öntés okozza azt is, hogy az l-es meg az l a »Fisch«-t állandóan gyarapítják. A rendszeresítés, igaz, hogy némileg lendítene a dolgon, de az l-est csak úgy különböztethetjük meg az l-től és l-től, ha fejét szép kampósra csináltatjuk, aminthogy a nélkül arabs l-es számjegy nem is képzelhető. Ezen számok rendszeres öntését bizonyára örömmel üdvözlé minden szedő. Kár, hogy ezt eddig jobban nem sürgettük.

Igy vagyunk a cursiv-számokkal is és ámbár a cursiv-számokat rovatos, illetve táblázatos szedésnél nem igen használjuk, — én legalább, különösen közönséges számok alatt ezt soha sem találtam helyén valónak, — azért ezen számok systemára való öntését szintén kívánatosnak tartanám, már csak azért is, mert ennek ellenkezője tudtommal nincsen szabályhoz kötve.

Valamivel nehezebb problémát kell az *egyiptienne-számoknak* systemára való öntésénél megoldanunk; de ez a nehézség is csak látszólagos. Igaz, hogy ez a betűfaj aránylag valamivel szélesebb a Steinschrift- és a cursivnál s így a számok is a betű jellegéhez képest jobban kiterjeszkednek; minthogy azonban az egyiptienne-számok mostani alakjukat sem Gutenbergtől, sem az Örökkévalóságtól nem nyerték és így a rendszeresítéssel járó netáni átala-

kítás egészen tőlünk függ, a kérdés csak az lehet, hogy nem vétünk-e ezáltal a jó ízlés ellen?

Azt hiszem, hogy nem!

Az **1-es**-, **4-es**- és **7-es**nek nem nagy baja esnék: a többi, *gömbölyű* számoknak pedig szép szerényen össze kellene húzódnok, a mi nem is válnék hátrányokra, legfeljebb karesúbbak s így elegánsabbak lennének. De különben is ezt a tapasztalat mutatná meg legjobban. Mindenesetre kísérletet kellene tenni.

Annyi bizonyos, hogy a Steinschrift, cursiv vagy egyiptienne-számok, az antiqua-számok alatt szedve, nem a legépületesebb képet nyújtják, a mellett az összeadást is megnehezítik.

Hogy a fentemlített betűfajok számjegyei egymás alatt szedve hogyan viszonylanak egymáshoz, mutatja az alábbi példa:

A kifizetett károk összege	1.362,912 frt.
A kifizetett károk összege	1.362,912 frt.
<i>A kifizetett károk összege . . . . .</i>	<i>1.362,912 frt.</i>
A kifizetett károk összege	1.362,912 frt.
A kifizetett károk összege ..	1.362,912 frt.

Ebből láthatjuk, hogy csak a félkövér számok állják meg nyugodtan helyüket az antiqua alatt. De hát mindent csak nem emelhetünk ki félkövér aldine-nal; ezen a bajon tehát csakis a többi betűfajok systemára való öntése fog segíteni.

Az arabs számok arányosításáról, illetőleg rendszeresítéséről lévén szó, nem hagyhatom figyelmen kívül a *mediæval-számokat* sem, mint a melyek szintén nagy hibában leledzenek, a mennyiben jelen alakjukban sem a táblázatos szedésnél, sem accidenzmunkáknál — különösen versalis soroknál — nem használhatók.

Eddig némely szedő a versalis sorokban előfordult számokat egyszerűen antiquából vette, pl.:

ALAPITTATOTT 1853. ÉVBEN

a mi persze csak szükségszerű, de nem egészen helyes megoldása a dolognak, azonban mindenesetre jobb, mintha ezt a sort így szedjük:

ALAPITTATOTT 1853. ÉVBEN.

Első sorban tehát ajánlandó,* hogy a mediaeval-számok sajátosságos jellegük megtartása mellett a versalis betűkkel egy vonalban kezdődjenek, illetőleg vegződjenek; ha aztán ez megvan, a systemára való öntés igen egyszerű lenne.*

Most pedig áttérek a *római számok* rendszeresítésére.

Kissé szokatlan, de nem kivihetetlen eszme és mindenesetre czélszerű.

Ezen számoknak systemára való öntése által a kizárás nagyban megkönnyítettnek, csakhogy itt már azzal is számot kell vetnünk, hogy a római számok egyszersmind hangzók is s így kettős szerepet játszanak, tehát a rendszeresítés daczára is fenn kell tartaniok eredeti alakjukat. Minthogy kizárásunk általában véve pont-systemára van öntve, itt is ezen systemát kell *következetesen* keresztülvinnünk.

Ambár a római számok leendő rendszeresítése és a megfelelő méretek meghatározása a betüöntők feladata leend, hogy mégis némi áttekintéssel szolgáljak, a következő táblázatban hozzávetőlegesen összeállítottam a római számok fokozatos méreteit.

* Az »Első magyar betüöntőde-részvenytársaság« e tekintetben már megtette a kezdeményező újítást. *Szerk.*

Megnevezés	I	V	X	L	C	D	M
	méretek pontokban						
Nonpareille	2	4	4	4	4	5	6
Petit	2	5	5	5	5	6	7
Borgis	3	5	5	5	5	6	7
Garmond	3	6	6	6	6	7	8
Cicero	4	7	7	7	7	8	10
Mittel	5	8	8	8	8	10	12
Tertia	6	10	10	10	10	12	14
Text	8	14	14	14	14	16	18
Kétcicero	10	16	16	16	16	18	22
Kétmittel	12	18	18	18	18	22	26
stb.							

Természetes, hogy ez a rendszeresítés csakis a folyó-írásokra vonatkozhatik, minthogy tulajdonképen nagyobb terjedelmű rovatos szedésnél csakis a folyó-írás római számait használjuk, egyes, ritkább esetektől eltekintve, mikor az egy-két római szám külön kizárása itt nem jöhet számításba.

Lehetséges azonban, hogy ez a rendszeresítés később más, praktikus betűfajokra is ki lesz terjeszthető.

Az itt fölhozott arabs és a római számok systemára öntésénél a cél egyelőre csak az lehet, hogy a gyakrabban előforduló rovatos munkáknál a kizárás lehetőleg megkönnyíttessék, úgy hogy a szedő minden megerőltetés és boszankodás nélkül önmagának is csak örömet okozó gyors szedést szolgáltat-hasson.

Talán nem lesz érdektelen egy csekély megjegyzést, illetőleg indítványt a *körzet-vonalakra* nézve is tennem.

A körzetek összeállításánál a nyolczadpetites *közvetítő* vonalaknak a körzetekhez való hozzáillesztése olyankor, mikor kétoldalt egy-egy nyolczadpetit-térzőt kell alkalmaznunk, szintén nem a legkedvesebb munkánk. A számítgatás még hagyján, de ügyelnünk kell arra is, hogy a térzők, de különösen maguk a vonalak valahogy el ne csúszszanak.

Ezen a kellemetlenségen pedig igen könnyen segíthetnénk az által, ha a mostani nyolczadpetit-vonalak nyomófelületét, legyen az kövér, félkövér vagy duplafinom — a hasábvonalakhoz hasonlóan — teljes negyedcicero testre, tehát a nyolczadpetit-térzőnek megfelelő »hús«-sal és hozzávaló külön 1—4-ciceros sarokdarabokkal öntetnők.

A negyedciceros közvetítő-vonalak kemény betűanyagból (Schrifthartmetall) öntethetnénk és hivatva volnának a nyolczadpetites rézvonalakat a föntemlített alkalmazásban teljességgel pótolni.

Es ezzel aztán kettős cél lenne elérve: egyrészt a kényelmesebb és biztosabb munka, másrészt az olcsóbb beszerezhetés.

Ilyen újításokkal mi betűszedők természetesen csak elvben foglalkozhatunk, mert annak keresztülvitele a betűöntők és a megrendelő főnökök föladata; remélünk kell azonban, hogy ezen urak is megszívelelik az itt kifejtett szerény nézeteimet, hogy így szakmánk tökéletesítéséhez hacsak egy homokszemmel is hozzájárulhassunk.

Somos Arpád.